

"עם כלביא" – היום שאחרי

פרופ' קובי מיכאל ונועה לזימי

עיקרי הדברים

את מבצע "עם כלביא" יש להבין כחלק מההיגיון האסטרטגי המעודכן שישראל אימצה כבר בשלביה הראשונים של המלחמה שנכפתה עליה ב-7 באוקטובר 2023. מהותו היא לחולל שינוי מהמעלה השנייה, שמשמעותו שינוי המערכת האזורית באמצעות פגיעה של ממש במרכז הכובד המרכזי או העיקרי שלה – ראש התמנון – איראן.

לאחר כ-20 חודשי לחימה, ששיאם במבצע "עם כלביא", הצליחה ישראל לפרוס את טבעת האש שבנתה איראן בעמל ובממון רב במשך עשרות שנים, להחליש את איראן ואת שלוחיה כמרכז כובד של המערכת האזורית ולהכשיר את התנאים לעיצובה מחדש של המערכת האזורית.

במבצע "עם כלביא" הביאה ישראל לידי ביטוי יכולות מודיעיניות ומבצעיות יוצאות דופן, תחכום, נחישות והונאה. את המבצע יש לנתח בשלוש רמות ניתוח (כסיום של תהליך, כהמשך טבעי של המלחמה האזורית, וכפתיחה אפשרית של מערכה חדשה), כאשר כל תרחיש סיום – בין אם מדובר בהסכם עם האיראנים, בהפסקת אש בפועל ללא הסדרה רשמית או בגלישה למלחמת התשה – אינו חף מסיכונים ומעמיד את ישראל בפני אתגרים מורכבים.

האתגר הבולט ביותר הניצב בפני ישראל בעת הנוכחית הוא יכולתה של לממש אכיפה אפקטיבית, בייחוד לנוכח רצונה העז של איראן בנקמה. ישראל נדרשת להקים מנגנון יעיל ל"כיסוח דשא" שימנע מאיראן לשקם את יכולותיה הגרעיניות והבליסטיות ואת רשת שלוחיה. הדבר צריך להיעשות בתיאום הדוק מול ארה"ב, כאשר האינטרס הישראלי הברור הוא להבטיח את מקומה של ארה"ב כמובילה, כשישראל לצידה, במניעתה של איראן משיקום היכולות.

לצד האתגרים, המבצע באיראן משפיע על המרחבים השונים ומייצר מרחבי הזדמנויות חדשים שישראל חייבת לנצל כדי לקבע את ההישג. משהוכיחה ישראל ביתר שאת את אמינותה בהפעלת כוחה נגד האיום האיראני, בשלו התנאים להעמקת הנורמליזציה והרחבתה למדינות אחרות (ערב הסעודית, אינדונזיה, סוריה ועוד), תוך חיזוק הבריתות האזוריות והעמקת שיתוף הפעולה הכלכלי והאנרגטי.

כל זאת במקביל לפעילות ישראלית יזומה בזירות הסמוכות – לסיום המלחמה ברצועת עזה לאחר הבטחת פירוק חמאס כריבון אפקטיבי, לפירוז רצועת עזה ושחרור החטופים, לפירוז המוחלט של דרום לבנון עד הליטאני והחלשה משמעותית עוד יותר של חיזבאללה בלבנון, ולהעמקת התיאום הביטחוני והמודיעיני עם מצרים וירדן.¹

פרק א, הקדמה: מבצע "עם כלביא" – שעת השיא של המצפן האסטרטגי של ישראל

המתקפה הממוקדת באיראן הייתה הצלחה צבאית ומודיעינית שהותירה רושם בל יימחה בנוגע ליכולות מודיעיניות ומבצעיות, תחכום, נחישות ויכולת הונאה של צה"ל, בהובלת הדרג המדיני ובשיתוף פעולה הדוק וייחודי עם ארה"ב. במתקפת מנע נרחבת באיראן הצליחה ישראל להסיג במידה רבה איום קיומי מיידי וקונקרטי שהיה מורכב מטילים, מתוכנית גרעין ומרשת שלוחים וטרור. הפעולה הישראלית יצרה פער ניכר במונחים של זמן מול תועלת, והיעדים הושגו במהירות ובמחיר סביר – בוודאי בהשוואה להערכות המקדימות.

את המהלך ההתקפי יש להבין כחלק מההיגיון האסטרטגי המעודכן שאימצה ישראל כבר בשלביה הראשונים של המלחמה שנכפתה עליה ב-7 באוקטובר 2023. בניגוד לסבבי לחימה קודמים, ב"חרבות ברזל" התחדדה ההבנה כי ישראל לא תוכל עוד להסתפק בשינוי מהמעלה הראשונה, קרי, שינוי בתוך המערכת הקיימת שמהותו הסתגלות והתאמה, ועליה לחתור לשינוי מהמעלה

¹ המסמך נכתב על בסיס תובנות שהועלו על ידי חוקרי המכון במסגרת פורום חשיבה מכוני, ומחברי המסמך מבקשים להודות לראש המכון ולחוקריו על תרומתם החשובה.

השנייה, שמשמעותו שינוי המערכת האזורית באמצעות פגיעה רצינית במרכז הכובד הראשי או העיקרי שלה – ראש התמנון – איראן.

אלא שהפגיעה בראש התמנון לא הייתה ניתנת לביצוע בשלבים המוקדמים יותר של המלחמה, והיא חייבה היערכות ופיתוח יכולת וכשירות תוך כדי מלחמה מול כמה חזיתות. המצפן האסטרטגי המחודש שאימצה ישראל הכתיב פעולה לבניית יכולת וצבירת כוח בתנועה הדרגתית, טורית וסדורה, גם אם חייבה, בשל התנאים והאילוצים מבית ומחוץ, סטיות, עיכובים ולעיתים גם מה שנראה היה כסוג של נסיגה: תחילה ריכוז המאמץ בגזרה הדרומית לשיקום הריבונות ופירוק חמאס ככוח צבאי ושלטוני, לצד היערכות הגנתית בצפון; בהמשך, פיתוח מענה בחזית הצפונית שכלל פעולות הכנה ותכנון לתמרון, ובהדרגה מעבר למתקפה רחבת היקף שהביאה לקריסת חיזבאללה, מה שהוביל בהמשך לקריסת משטר אסד בסוריה. מהלכים אלה נטרלו את האחיזה האיראנית בסוריה ובלבנון (במובן מסוים ניתן לראות את ישראל כמי ששחררה את סוריה ואת לבנון מלפיתת התמנון האיראני ואפשרה לשתי המדינות לצאת לדרך עצמאית חדשה), ואפשרו לישראל חופש פעולה אווירי ומבצעי בדרך לאיראן ובאיראן עצמה.

כך, למעשה, בשלו התנאים למכת המחץ – מתקפת "עם כלביא" ב-13 ביוני 2025 – שהונחתה ישירות על איראן ושיבשה באופן קשה את יכולת ההתארגנות והתגובה שלה. בתוך 48 שעות הצליחה ישראל לערוף את הפיקוד הצבאי הבכיר של צבא איראן ושל משמרות המהפכה, לפגוע בתשתית הטילים הבליסטיים, בנכסים צבאיים חשובים ובסמלי שלטון, בתשתיות הגרעין ובמוקדי ידע קריטיים. כעבור 12 ימים, ובסיוע ההפצצה האמריקאית המשלימה של שלושה מתקני גרעין בדגש על פורדו, שהפך לסמל הפרויקט הגרעיני האיראני ולמיוגונו, המפעל הלאומי האיראני שנבנה במשך עשרות שנים במטרה להשמיד את ישראל נפגע באופן ניכר, כשלעת עתה נשללה מאיראן היכולת לממש איום קיומי על ישראל. לאחר כ-20 חודשי לחימה, ששיאם במבצע "עם כלביא", הצליחה ישראל לפרוס את טבעת האש שבנתה איראן בעמל ובממון רב במשך עשרות שנים, להחליש את איראן ואת שלוחיה כמרכז כובד של המערכת האזורית ולהכשיר את התנאים לעיצובה מחדש של המערכת האזורית.

אלא שמעבר להתלהבות המובנת, סיום המבצע מציב את ישראל מול שורה של אתגרים ושאלות אסטרטגיות קריטיות, והפסקת האש עם איראן עשויה להתברר רק כהפוגה זמנית לקראת פתיחתה של מערכה נוספת. אתגר חשוב ביותר הניצב בפני ישראל בהתייחס לאיראן הוא שימור ההישג באמצעות מנגנוני אכיפה אפקטיביים שימנעו מאיראן את היכולת, ורצוי שגם את הרצון, לשקם את היכולות שנפגעו ולשקם את מעמדה הצבאי והאזורי. אתגר חשוב עוד יותר הוא ההתמודדות עם כישלון בהפעלת מנגנוני אכיפה, או בהפעלת מנגנוני אכיפה בלתי אפקטיביים. האינטרס הישראלי הברור הוא להבטיח את מקומה של ארה"ב כמובילה, כשיראלי לצידה, במניעתה של איראן משיקום היכולות.

בזירה הפלסטינית נמשכת הלחימה בעזה, ו-50 חטופים עדיין בשבי חמאס. המשא ומתן עודנו מצוי במבוי סתום בשל התעקשותו של חמאס על סיום מוחלט של המלחמה עם ערבויות בינ"ל לאי-חידושה, ללא מנגנון אפקטיבי לפירוז הרצועה ועם כוונה להישאר כריבון אפקטיבי. כמו כן, לצד הישגים ניכרים במיטוט חמאס כגוף צבאי, החמאס מצליח לזנב בכוחות צה"ל במלחמת גרילה הגובה קורבנות, והמאמץ להקים מנגנון ניהול אזרחי חלופי ברצועה נתקל בקשיים גוברים. כל זאת כאשר הממשל האמריקאי מקדם ברקע יוזמה רחבה לעסקה גדולה, שמטרתה שינוי פני האזור והרחבת הסכמי אברהם והנורמליזציה למדינות נוספות.

בתוך כך, ישראל עומדת בפני דילמה באשר לדרך הנכונה לפעול לנוכח המוטיבציה הגבוהה של טראמפ למנף את ההישג הצבאי באיראן לצורך עיצובה של ארכיטקטורה אזורית חדשה. מהלך כזה עשוי לפתוח בפני ישראל הזדמנויות, אך גם מעורר שאלות מהותיות באשר להשפעתו על מעמדה האסטרטגי, על חופש הפעולה שלה בזירה הביטחונית ועל האינטרסים החיוניים שלה בטווח הארוך.

החזית הלבנונית מציבה כאתגר את השמירה על נוכחות בשטח ומניעת שיקום יכולות חיזבאללה, בעוד שבסוריה, לצד סיכויים גבוהים להסדר ביטחוני מעודכן ולהעמקת שיתופי פעולה בתחומים אחרים, גם אם עדיין לא נורמליזציה, ניצבים אתגרים מורכבים הנובעים מחולשת המשטר הסורי

בהתמודדות עם מאמצים איראניים וג'יהאדיסטיים לשיקום יכולות ותשתיות בסוריה שיופעלו גם נגד ישראל, והמתח הגובר מול תורכיה בשל האינטרסים שלה בסוריה, שאינם חופפים ברובם את האינטרסים הישראליים ואפילו מסכנים חלק מהם. במקביל, נמשכת ההתמודדות עם המיליציה החות'ית מתימן, שעל אף היחלשות הפטרון האיראני אינה מראה סימנים של כניעה. ביהודה ושומרון ישראל נדרשת להמשיך בשגרת סיכול טרור בצל מאמץ איראני והנהגת חמאס חו"ל לחיזוק תשתיות הטרור וערעור המציאות הביטחונית ויציבות הרשות הפלסטינית.

ההתמודדות עם אתגרים אלה תחייב את ישראל לנהוג בנחישות להשגת האינטרסים הביטחוניים הדחופים, לצד גמישות מדינית ונכונות לוותוריות נסבלים בסוגיות אחרות. כל זאת תוך תמרון בין הלחימה בזירות השונות למהלכים המדיניים ושמירה על תיאום מיטבי עם הממשל האמריקאי.

פרק ב: מבצע "עם כלביא" – זוויות הניתוח וממדיו והאתגרים שלפתחנו

המערכה מול איראן מציבה בפני ישראל מארג מורכב של אתגרים, שאותם ניתן לבחון משלוש נקודות מבט אפשריות: "עם כלביא" כסיום של תהליך מתמשך, כהמשך טבעי של המלחמה האזורית שפרצה ב-7 באוקטובר, וכפתיחה אפשרית של מערכה חדשה שתדרוש את כיוול המצפן האסטרטגי. בה בעת, כל תרחיש סיום – בין אם מדובר בהסכם עם האיראנים, הפסקת אש בפועל ללא הסדרה פורמלית, או גלישה למלחמת התשה מתמשכת – אינו חף מסיכונים ומעמיד את ישראל בפני אתגרים מורכבים.

אתגר מרכזי הוא יכולת האכיפה: ישראל נדרשת להקים מנגנון יעיל ל"כיסוח דשא" שימנע מאיראן לשקם את יכולותיה הגרעיניות והבליסטיות ולהפעיל את שלוחיה באופן המציב איומים חמורים עד כדי קיומיים על ישראל בעתיד לבוא. הנחת המוצא חייבת להיות שכל עוד המשטר הנוכחי עומד על מכונו, המוטיבציה האיראנית לשקם את היכולות ולממש את האיום כלפי ישראל קיימת, ואפילו מתחזקת בעקבות השפלתו של המשטר, הפגיעה הקשה בדימוי העוצמה של איראן וחשיפתה כ"נמר של נייר". למרות הפגיעה הקשה באיראן לא ניתן לומר, בעת הזו, שישראל, גם בסיוע ארה"ב, הצליחה לייצר הרתעה אמינה ואפקטיבית כלפי איראן. סוגיה זו מעלה שאלות כבדות משקל לגבי יכולתה של ישראל להפעיל מנגנון אכיפה כזה לאורך זמן, והאם הוא יתבסס על תיאום הדוק עם ארצות הברית. כישלון באכיפה עלול להעמיד את ישראל בפני מערכה קשה ומורכבת עוד יותר בעתיד, מול אויב שיִדע להפיק לקחים ולשפר את מערכי ההגנה וההתקפה שלו. בתוך כך עולה שאלת עתידו של הסכם אפשרי בין ארה"ב לאיראן, ומה טיבו. אם יושג, האם יש בו להבטיח את פירוק יכולותיה ההרסניות, ומה יעלה בגורל הסנקציות והמשטר האיראני עצמו?

להישג באיראן צפויות להיות השלכות קריטיות גם בנוגע לרצועת עזה – האם כעת נוצרו עבור ישראל הזדמנויות חדשות ברצועת עזה, שיאפשרו לה להמשיך בלחימה עד להשלמת כלל היעדים שנקבעו על ידה, או שמא ההישג דווקא מחייב את ישראל להסתפק בהישגים שצברה עד כה ולהיערך לסיום מזורז של המערכה, גם במחיר מימוש חלקי בלבד של מטרות המלחמה, בדגש על פירוק החמאס כריבון אפקטיבי?

גולת הכותרת היא תמונת הסיום של המלחמה בעזה בתנאים הביטחוניים והאחרים הנתפסים כחיוניים והכרחיים מבחינת ישראל. כך למשל, ניהול הרצועה, כשטח מפורז לאחר פירוק חמאס כריבון אפקטיבי והגליית חלק משמעותי מהנהגתו, על ידי שלטון אזרחי פלסטיני מקומי הנתמך על ידי כוח משימה בין-ערבי, הפעלת פרימטר ביטחוני וחופש פעולה מבצעי, שחרור חטופים, קידום יוזמת טראמפ לעידוד הגירה מרצון של תושבי עזה, ושאלת שיקום הרצועה.

ברמה האזורית, ההתפתחויות מול איראן עלולות לשנות את מאזן הכוחות ולפתוח כיווני פעולה חדשים, אך גם להציב את ישראל מול אתגרי יציבות ושיתופי פעולה מורכבים יותר מאלה שעמדו בפניה עד כה. כיצד, למשל, תוכל ישראל לעגן נוכחות צבאית שתמנע התבססות של כוחות עוינים (שיעיים וסוניים כאחד) בתרחיש של הסכם עם סוריה, או תבטיח את פירוז חיובאללה במקרה של לבנון? באשר להזדמנויות הטמונות בהרחבת מעגל השלום למדינות נוספות, לרבות ערב הסעודית, אינדונזיה ואחרות, יש לתת את הדעת על המשמעות של ויתורים אפשריים ונסבלים בכל הקשור לרמת הסיכון הביטחוני הכרוך בהם, שעשויים לכלול הסכמה עקרונית למדינה פלסטינית

מפורזת, מוגבלת ובעלת מאפיינים שאינם עולים בהכרח בקנה אחד עם השאיפות הלאומיות של ההנהגה הפלסטינית.

פרק ג: ניתוח ומשמעויות – בחלוקה לזירות

איראן

יש להניח שהפגיעה הקשה ביכולות ליבה של איראן וחשיפתה המשפילה כ"נמר של נייר" תגביר את המוטיבציה של משטר האייתולות לפגוע בישראל. הפעם האיראנים צפויים לשפר את יכולותיהם, על בסיס תהליכי למידה והפקת לקחים, ולחזק הן את יכולות ההגנה והן את יכולות ההתקפה. קיים סיכון ממשי שייחצו קווים אדומים בניסיונם לנקום, החל בחיסול בכירים בדרג המדיני או הצבאי, דרך פגיעה בשגרירויות ישראליות ברחבי העולם, ועד שורה של פעולות חמורות שנועדו לשקם את מעמדה הלאומי של טהרן, המצוי בשפל חסר תקדים.

למול כל אחד מהתרחישים האפשריים ישראל חייבת לחזק ולממש יכולת ניטור מודיעינית לצד יכולת מבצעית לשיבוש ולסיכול באיראן ובמקומות אחרים בעולם שבהם תנסה איראן לפעול נגד יעדים ישראלים. דגש מודיעיני ומבצעי מיוחד צריך להינתן לחזית המזרחית – לגבול עם ירדן בואכה עיראק, כשהנחת העבודה צריכה להיות מאמץ איראני שיטתי לפיתוח תשתיות ויכולות לתקיפת ישראל באמצעות מיליציות שיעיות מעיראק ואולי גם מדרום סוריה דרך ירדן, ושימוש בטריטוריה הירדנית לצורך הברחות אמל"ח, כסף, טכנולוגיה ואולי גם פעילים לאיו"ש דרך גבול ירדן עם ישראל, לצורך חיזוק ועיבוי תשתיות הטרור שם.

להידוק התיאום ושיתוף הפעולה עם ארה"ב ועיבויים משמעות חשובה וקריטית ביותר. ישראל חייבת לתאם עם ארה"ב את מאפייני התגובה למאמצי שיקום איראניים בכל אחד משלושת התרחישים (המשך מצב קיים, התדרדרות למלחמת התשה או הסכם חדש) ולהבטיח לעצמה חופש פעולה מבצעי לצד מחויבות אמריקאית לתמיכה בחופש הפעולה, בחימוש נדרש לישראל, בהשתתפות בהגנה על ישראל מפני טילים ובהצטרפות למאמצי השיבוש והסיכול בהינתן הצורך. הרעיון של "מכסחת דשא" אומנם נשען על הניסיון המצטבר של ישראל בזירות הפלסטינית, הלבנונית והסורית, אך ככל שמדובר באיראן, מדובר במכסחת דשא מסוג ומקנה-מידה אחרים ועוצמתיים הרבה יותר, מכיוון שהסיכון משמעותי וגבוה הרבה יותר.

לצד מאמצי התיאום מול ארה"ב, חשוב מאוד מבחינת ישראל להעמיק את התיאום ואת שיתוף הפעולה הביטחוני והמודיעיני עם ירדן ומצרים כמדינות השלום השכנות ועם מדינות המפרץ, החשופות גם הן לאיום איראני.

רצועת עזה

ישראל פתחה את המערכה בעמדת נחיתות, אל מול הישג חסר תקדים של חמאס שלקח בשבי 251 חטופים, מה שהקנה לו יתרון אסטרטגי משמעותי – תעודת הביטוח הקיומית של הארגון. באמצעות קלף מיקוח זה, הארגון פורט על העצבים החשופים ביותר של החברה הישראלית על מנת ללחוץ על הדרג המדיני להביא לסיום המלחמה, להגביל את היקפו של התמרון הקרקעי ואת עצימותו מיומו הראשון ולהעמיק את השסעים והמחלוקות הפוליטיות בחברה הישראלית כמתכון להחלשתה ולהחלשת החוסן החברתי והלאומי.

לאחר פרק זמן של התאוששות, ולמרות הביקורות, המוצדקות מאוד בחלקן, לגבי שיטות הפעולה, קצב הפעולה וההירתמות להנחיות הדרג המדיני ולמימוש כוונותיו (וכאן יש מקום לביקורת גם כלפי הדרג המדיני, שלא הצליח לכפות את מרותו על הצבא), הביא צה"ל בצורה מהירה יחסית להכרעה מערכתית באמצעות מערכה צבאית שהתנהלה בשלבים, ובהתאמה של דפוסי הפעולה להתפתחויות בשטח ולאתגרים שנחשפו במהלך הלחימה. התקופה הראשונה התאפיינה בשלב ההלם, שבו צה"ל, במשך כחצי שנה, פעל על פי תפיסות מבצעיות מוכרות – חגורות אש והתקדמות קרקעית – ורק במעלה הדרך נחשף לגודל אתגר הממד התת-קרקעי – המנהרות – ומורכבות. בהמשך, המאמץ התמקד בביתור הרצף הטריטוריאלי של חמאס באמצעות שליטה בצירים מרכזיים (נצרים, מורג, פילדלפי), מתוך הבנה שפגיעה ברצף זה פוגעת

בשליטת חמאס בטריטוריה ובאוכלוסייה וגם במערך המבצעי של חמאס. כך נוטרלו בהדרגה יכולות השיגור וסכנת הפשיטה על יישובי העוטף.

התמרון הקרקעי העצים, ביתר שאת במבצע "מרכבות גדעון", הביא לכך שכיום חמאס אינו מהווה איום צבאי ישיר ומשמעותי על ישראל. חמאס, כארגון היברידי שנערך לכך מבעוד מועד, עבר, לאחר שאיבד את היכולת לפעול כמסגרת צבאית מאורגנת וסדורה, ללוחמת גרילה. הארגון הוכיח יכולת הסתגלות והתאוששות, בין היתר בשיקום יכולות ייצור אמל"ח, בדגש לגבי מטעני חבלה ובגיוס פעילים חדשים, אומנם צעירים ולא מיומנים, אלא שאלו משמשים כ"בשר תותחים" במלחמת הגרילה המסבה אבידות לצה"ל. בנוסף, נותר האתגר שבהחלשת חמאס כגוף שלטוני, הממשיך להטיל את מוראו על האוכלוסייה האזרחית, להפעיל את המסגרות המוניציפליות והמוסדות המדינתיים, לנהל כלכלה וגביית מיסים, בין היתר באמצעות השתלטות על הסיוע ההומניטרי, ובהפעלת אמצעי תקשורת. אתגר זה מחייב את מימוש מטרות מבצע "מרכבות גדעון" לצורך המשך הצמצום של מרחב הפעולה של חמאס באמצעות המשך השתלטות צה"ל על 75% משטח הרצועה, ניתוקו ממקור כוחו – האוכלוסייה האזרחית והשליטה בה באמצעות השליטה בסיוע ההומניטרי – תוך הנעת האוכלוסייה למרחבים ההומניטריים בין המואסי לרפיח וכיתור מלא של מרחב עזה, ובכלל זה מניעת הכנסה של סיוע הומניטרי למרחב עד לכניעה או להשמדה של שאריות חמאס במרחב המכותר.

על מנת להשלים את משימת ההכרעה, על ישראל להחריב את כל התשתיות המשרתות את חמאס ומאפשרות את תפקודו כישות צבאית ושלטונית, להניע את האוכלוסייה האזרחית למרחבי מחסה בדרום הרצועה ולנהל באופן מלא את חלוקת הסיוע ההומניטרי. שילוב המאמצים הללו שמשמעותם, הלכה למעשה, היא כיבוש הרצועה והחלת ממשל צבאי זמני, יסייע לפרק את חמאס כגוף שלטוני ויהפוך את רצועת עזה, שהלכה למעשה כבר הפכה לאזור שאינו בר-דיוור, לבטוח יותר לשליטה ביטחונית ולנוח יותר לתחילתו של תהליך שיקום בתנאים הביטחוניים המתחייבים מבחינת ישראל. המציאות הזו גם עשויה לסייע לקידום תוכנית ההגירה שיזם הנשיא טראמפ.

נדמה כי הלחץ הצבאי המתמשך, לצד מתקפת המנע באיראן, והרצון של נשיא ארה"ב להביא לסיום המלחמה ולהגיע להסכם אזורי כולל, יצרו את התנאים לחזרתה לשולחן של עסקת שחרור חטופים, גם אם חלקית בשלב זה. לא מן הנמנע כי קריסתה של איראן מסייעת לדחיקת חמאס לפינה. אלא שאין בכך די כל עוד הממשל האמריקאי נמנע מהפעלת הלחץ המקסימלי על קטר להפעיל את מלוא כובד משקלה על הארגון. יחד עם זאת, לא ברור אם ההסכם המתגבש בימים אלו מייצג שינוי מהותי בעמדת חמאס, שעד כה ממשיך להתעקש על ארבע הדרישות שהציג מתחילת המלחמה: נסיגה מוחלטת של צה"ל מהרצועה, ערבויות בינ"ל (ארה"ב, קטר ומצרים) לסיום המלחמה ולאי-חידושה, עסקת אסירים כנגד חטופים, ושיקום, וכל אלו כשהוא אינו מתפרק מנשקו ולמעשה נותר על מכונו כריבון אפקטיבי.

במקביל, הנשיא טראמפ חותר לקדם עסקה גדולה שתכליתה לייצר תפנית אסטרטגית שתשנה את פני המזרח התיכון. בליבה של עסקה זו עומדת נורמליזציה אזורית רחבת היקף, כאשר ערב הסעודית נותרה שחקנית המפתח (ואפשרות הצטרפות של מדינות מוסלמיות נוספות), התקדמות בהסכמים (גם אם לא בהכרח נורמליזציה מלאה) עם סוריה ולבנון, ואולי אף צעדים להפשרת היחסים של ישראל עם תורכיה.

ההצעה שעל הפרק כוללת ניהול של רצועת עזה בידי שלטון אזרחי מקומי בתמיכת כוח משימה של קואליציה של ארבע מדינות ערביות, לצד פירוק חמאס מנשקו, הגליית חלק מהנהגת חמאס אל מחוץ לרצועה ופירוז הרצועה. במסגרת זו יישמר העיקרון של יוזמת טראמפ לעידוד הגירה מרצון של תושבי עזה למדינות אחרות, יוקם פרימטר ביטחוני זמני להבטחת הגבולות, כלל החטופים הישראליים ישוחררו, ותיווצר תשתית לשיקום הדרגתי של הרצועה. חשוב להדגיש כי מדובר בקווי יסוד עקרוניים בלבד ולא בתוכנית סופית או מוסכמת, והתממשותם תלויה בהסכמות אזוריות ובינלאומיות רחבות.

בתרחיש כזה סיום המלחמה, בניגוד לעצירה זמנית, מהווה תנאי מוקדם לפתיחת הצעדים המדיניים. כמו כן, במסגרת נורמליזציה עם מדינות מוסלמיות, ובראשן ערב הסעודית, ישראל צפויה להידרש להסכמה עקרונית להקמת ישות פלסטינית (מדינה פלסטינית "מינוס") בכפוף

לרפורמות שהרשות הפלסטינית תידרש ליישם כתנאי להתקדמות. מנגד, "סוכריה" שתקל על קבלת המהלך בישראל תהיה החלת ריבונות ישראלית בבקעת הירדן ואולי גם בגושי ההתנחלויות הגדולים, בדומה להצעה שהועלתה במסגרת תוכנית המאה של טראמפ.

בה בעת, על ישראל להיערך לאפשרות של משבר במשא ומתן ואי הגעה להסכם בשל סירוב חמאס לנסיגה מדרישותיה, שאותן ישראל אינה יכולה לקבל. במקרה זה, על ישראל להניע במהירות מהלך לכיבוש כל הרצועה והחלת ממשל צבאי זמני. כל היסוס או גמגום בהקשר זה יוביל להתקבעותה של מלחמת התשה בשטח רצועת עזה, כשחמאס נותר על מכונו כריבון, כשישראל מייצרת הישגים מוגבלים, משלמת מחירים כבדים בשדה הקרב ובזירה הבינלאומית ואינה מצליחה לשחרר את החטופים.

העמקת הנורמליזציה והזדמנויות לחיבוריות אזורית

הפעולה הצבאית הנועזת באיראן, בשילוב עם התיאום ההדוק עם האמריקאים, תרמה להבלטת הנכסיות הישראלית עבור מדינות הסכמי אברהם וכן מועמדות פוטנציאליות.

ראוי לציין כי על אף המתחים הגאופוליטיים שנגרמו על ידי מתקפת הטרור של חמאס ב-7 באוקטובר והלחימה ברצועת עזה, הסכמי אברהם נותרו יציבים. למעשה, בעוד שהסחר הכללי של ישראל ברבעון הרביעי של 2023 ירד ב-18% בהשוואה לשנה הקודמת, הסחר עם המדינות החתומות על הסכמי אברהם ירד בשיעור מתון בהרבה – כ-2.4%² גם בשנת 2024 נמשכה מגמת ההתאוששות, עם התחזקות שיתופי הפעולה הכלכליים והתרחבות הקשרים הבין-תחומיים.

כעת, לאור ההישגים המרשימים של מבצע "עם כלביא", התחדדה עוד יותר תדמיתה של ישראל כשחקן אזורי עוצמתי ואמין שיכול לפעול באפקטיביות אל מול האיום האיראני אשר הטיל חיתתו על כלל מדינות האזור. ישראל הוכיחה כי היא מסוגלת לעמוד בציפיות שהועלו כלפיה מצד מדינות סוניות רבות, גם אם לא הובעו בפומבי.

מן ההיבט האסטרטגי-ביטחוני, על ישראל לפעול למינוף הישגיה לצורך חיזוק הבריתות האזוריות, תוך מיקוד בהרחבה ובהעמקה של הסכמי אברהם. צעדים אלו עשויים לתרום לבלימת מאמציה של איראן לשקם את תשתיותיה ולהקשות עליה בניסיון לנקום את השפלתה. הכללתן של מדינות ערביות נוספות, ובראשן ערב הסעודית, תאפשר הרחבת שיתוף הפעולה הביטחוני – לרבות תיאום מודיעיני, אימונים ותרגילים צבאיים – ותחזק את הארכיטקטורה האזורית כולה.

בהקשר זה, גם הברית ההלנית בין ישראל, יוון וקפריסין מקבלת משנה תוקף. שיתוף הפעולה המשולש עשוי לשמש משקל-נגד לתוקפנות הטורקית, המאופיינת בפעולות לערעור היציבות האזורית – לרבות ניסיונות לבידוד ישראל, פגיעה בריבונות הימית של שכנותיה, ושאפה להגמוניה בים התיכון. ישראל, בשיתוף פעולה עם שותפותיה ובליווי אמריקאי, צריכה לבחון הקמת מנגנון פיקוח והגנה ימי על תשתיות אסטרטגיות. זאת לצד קידום פרויקטים בתחום האנרגיה, ובראשם מימוש תוכנית EastMed להנחת צינור גז טבעי מישראל לאירופה, דרך קפריסין ויוון, וכל אלו במקביל להידוק שיתופי הפעולה הביטחוניים והמודיעיניים.

במקביל, נפתחות גם הזדמנויות חדשות בזירה הכלכלית. יוזמת IMEC, אשר הוצגה לראשונה בפסגת ה-G20 בהודו, מבקשת להקים שני מסדרונות סחר – יבשתי וימי – מהודו, דרך המפרץ, ירדן וישראל, אל עבר אירופה. אף שישראל טרם חתמה רשמית על ההצהרה, מיקומה האסטרטגי ויכולותיה הטכנולוגיות מציבים אותה כשותפה חיונית ליישום המהלך. הנשיא טראמפ הביע תמיכה ביוזמה וקידם צעדים מעשיים במפרץ לטובת מימושה, מתוך הכרה בפוטנציאל הכלכלי הגלום בה, וכן כדרך לקרב את מדינות האזור למערב ולהרחיקן מהשפעה סינית. כעת נוצר חלון הזדמנויות עבור ישראל לפעול לצירופה הרשמי ליוזמה, תוך קידום שיח עם המדינות הרלוונטיות, והיערכות ממשלתית-עסקית להשתתפות חברות ישראליות בפרויקטים אופרטיביים, לכשייווצרו התנאים המדיניים לכך.³ לנוכח ההאצה בתהליך הלגיטימציה של סוריה והשתלבותה במרחב,

² Abraham Accords Peace Institute (2024). *Annual Report 2023: Executive Summary*.

² <https://www.aapeaceinstitute.org/assets/uploads/docs/Annual-Report-2023-Executive-Summary.pdf>

³ יוס רוזן, יוזמת IMEC צוברת מומנטום מחודש, מכון משגב, 12 ביוני 2025. <https://www.misgavins.org/rozen-imce-initiative-gains-renewed-momentum>

ישראל צריכה להזדרז ולקבע עובדות ותשתית למקומה ביוזמה, מאחר שסוריה עלולה להיות תחליף לישראל במוצא מהים התיכון לנמלי אירופה.

גם בזירות סמוכות – לבנון, ירדן ומצרים – נדרשת פעילות יזומה מצד ישראל. בעניין לבנון, על ישראל לפעול יחד עם ארצות הברית לניצול גישתו התקיפה של תום ברק, שליח הנשיא לסוריה וללבנון, כלפי ביירות. "מפת הדרכים" האמריקאית מציגה דרישות ברורות ומחמירות לקראת הסדרה, לרבות פירוק מלא של חיזבאללה מנשקו.⁴ ישראל תידרש לעמוד על כך שהשיח בביירות אינו נותר ברמה הרטורית בלבד. כל עוד לא ננקטים צעדים אמניים לפירוק חיזבאללה או שהממשלה בלבנון נכשלת לאכוף את מרותה עליו, על ישראל להמשיך לאכוף את הפסקת האש ולשמר נוכחות צבאית בדרום לבנון. במקביל, עליה להמשיך לפעול יחד עם ארה"ב לביטולו של כוח יוניפי"ל או להתאמתו, משהוכח כחסר תועלת, ולקדם סנקציות נוספות על ישויות המספקות לחיזבאללה תמיכה חומרית.

במקביל, יש להעמיק את התיאום הביטחוני והמודיעיני עם ירדן ומצרים – מדינות הגבול שישראל חתומה עימן על הסכמי שלום. במלחמה עם איראן התבטא גנרל מצרי בכיר נגד ישראל והדגיש את עמידתה של קהיר עם טהרן, וזאת חרף העוינות בין השתיים. מעבר לרטוריקה, יש שפירשו את ההתעצמות הצבאית המצרית בחצי האי סיני (באישור ישראל לפתיחת הנספח הביטחוני להסכם השלום כדי לאפשר למצרים להתמודד עם איומי דאע"ש סיני), במשך תקופה ארוכה שקדמה למבצע, כסימן לכוונות לבצע מהלך נגדה בעתיד, או לכל הפחות כהרעה בעמדת השלטון המצרי כלפי ישראל. אף כי עימות ישיר אינו סביר בטווח הקרוב, ישראל מחויבת לבחון את היערכות צבא מצרים בסיני ולוודא שאין בהיערכות זו משום הפרה של ההסכמות בין הצדדים וסיכון ביטחוני לישראל, ולחתור להבנות שיבטיחו את שקט הגבול הדרומי.

באשר לירדן, ההתבססות האיראנית בממלכה איננה תופעה חדשה אך עשויה להיות מועצמת כעת כשאיראן נמצאת בשפל חסר תקדים, כחלק ממאמץ איראני לחתור תחת בית המלוכה על ידי הסתה מתמשכת של האוכלוסייה הפלסטינית והברחת נשק. נוכח גבולה הארוך והחדיר עם ישראל, קיימת סכנה מוחשית שירדן תהפוך לזירה שדרכה תנסה איראן לחדש את מאמצי התקיפה מהחזית המזרחית. משכך, על ישראל לשמור על ערוצי שיתוף מודיעין ורתימת ארה"ב לחיזוק ההרתעה ויכולות סיכול טרור במרחב הירדני כמענה לאיום האיראני.

הזירה הפלסטינית – איו"ש והרשות הפלסטינית

במרחב איו"ש, אף שהרשות הפלסטינית מוכיחה שוב ושוב שאינה גורם אמין, כפי שהתברר ברצח שליו זבולוני ז"ל בידי שוטריה, עדיין נכון לישראל לשמר את התיאום הביטחוני עימה. בהיעדר חלופה שלטונית אחרת באיו"ש, הרשות נותרה הכתובת הקיימת בשטח, ושיתוף הפעולה עימה הוא כלי הכרחי לשמירה על יציבות ולמניעת התחזקותם של גורמים מתחרים קיצוניים.

ברם, הרעיון של הכנסת גורמי הרשות הפלסטינית במתכונתה הנוכחית לרצועת עזה אינו עומד במבחן המציאות, בעיקר בהינתן יכולות שירות של חמאס בשטח הרצועה. זאת לנוכח העובדה שמדובר ברשות מושחתת, תומכת טרור, חסרת לגיטימציה ושאינה מתפקדת באופן שיאפשר לה שליטה בכל מרחב, לא כל שכן ברצועת עזה. על ישראל לנצל את התנאים החדשים שנוצרו על מנת לדחוק, בתמיכת ארה"ב, מדינות אירופיות חשובות ומדינות ערביות, ברשות הפלסטינית לקדם שורה של רפורמות משמעותיות שרק לאחר מימושן ניתן יהיה לבחון את שאלת מעורבותה כבעלת תפקיד רלוונטי בהסדר עתידי ברצועת עזה.⁵

יחד עם זאת, אם לא יושג הסכם עם חמאס, לשיתוף פעולה מוגבל עם הרשות הפלסטינית בהקמת מסגרות שלטון מקומיות – דוגמת מיליציות "אבו שבאב" ברפיח – עשויה להיות תרומה חשובה לייצוב המרחב ולמניעת התחזקות מחודשת של חמאס. מדובר באפשרות שאינה אידיאלית, אך בגדר הרע במיעוטו, שמבוססת על ניצול הזדמנויות קונקרטיות בשטח ולא על העברת שליטה אזרחית כוללת לידי הרשות או לידי אותן מיליציות. היעד המרכזי בשלב זה הוא לקדם מהלכים

⁴ אלי קלוטשטיין, חיזבאללה ניצב על צומת דרכים: אילו תסריטים אפשריים כעת?, מכון משגב, 7 ביולי 2025.

⁵ קובי מיכאל, התנאים להטלת אחריות למערכת הפלסטינית על הרשות, מכון משגב, 11 ביוני 2024. <https://www.misgavins.org/michael-conditions-for-pa-rule-in-gaza>

ממוקדים שיאפשרו צמיחה הדרגתית של מנגנוני שלטון אזרחי מקומיים, שאינם מזוהים עם חמאס ואינם כפופים לו, ובכך ליצור חלופות ישימות שבכוחן לסלול את הדרך להתבססותה של אדמיניסטרציה עזתית עצמאית ואחראית.

יש לקחת בחשבון כי במסגרת השיח על שאלת השיקום והניהול האזרחי של הרצועה תנסנה מדינות כמו קטר ותורכיה, התומכות העיקריות של חמאס, להרחיב את דריסת הרגל ולהשפיע על המציאות ב"יום שאחרי". נדרש מישראל בעת הזו לעשות כל שביכולתה לצמצם את ההשפעה הקטרית והתורכית בזירה הפלסטינית הבאה על חשבון אינטרסים ישראלים חיוניים. אמת, בסוגיית החטופים, נדמה כי בשלב מתקדם זה של המלחמה, ובעיקר בשל קרבתה של דוחה לווינגטון, ישראל תיאלץ להשלים עם התפקיד המרכזי של קטר בתיווך עסקת חטופים. בד בבד, בשאלת "היום שאחרי", על ישראל לבלום את מאמצייה של קטר ותורכיה להתבסס כגורם רב השפעה בקידום מתווים לניהול האזרחי ולשיקום הרצועה, שכן משמעות הדבר היא חיזוק מנגנוני השלטון של חמאס שיוותרו ברצועה בתום המלחמה, וחיזוק מעמד חמאס בזירה הפלסטינית בכללותה.

תורכיה וסוריה

אחת האפשרויות של טראמפ לקידום הסכם רחב היא הכללתה של אנקרה בעסקה כוללת, תוך מינוף הקשר האישי ויחסי העבודה הטובים בינו ובין הנשיא ארדואן. בה בעת קשה לראות נרמול יחסים עם התורכים, שרק החריפו את הטון נגד ישראל באופן חסר תקדים מאז ה-7 באוקטובר. עבור ארדואן מדובר בעוינות אישית כלפי נתניהו, כך שכל עוד נתניהו אווז בשלטון לא ברור אפילו אם סיום המלחמה יגרום לשינוי ביחסו לישראל.

גם אם תורכיה תישאר מחוץ להסכמי אברהם, בכוחה להשפיע על תנאי הסכם עתידי בין ישראל לסוריה לנוכח השפעתה הנרחבת בדמשק ותלותו הגוברת של המשטר החדש בה. התורכים ישמחו לראות את ישראל נסוגה מאזורים שבשליטתה במרחב החיץ בדרום סוריה. בראייתם, כל התבססות ישראלית מעבר לגבול פוגעת באינטרסים חיוניים שלה בסוריה, קוראת תיגר על מעמדה של תורכיה כמנהיגת העולם המוסלמי, ואף מהווה איום ישיר על שלמותה הטריטוריאלית של תורכיה. מדובר בתפיסה על גבול הקונספירטיבית המכונה בפי התורכים "ישראל הגדולה", שלפיה לישראל יש שאיפה סמויה להקים מדינה יהודית המשתרעת הרבה מעבר לגבולותיה כיום. מאידך גיסא, בעצם הנכונות הישראלית להכרה במשטר הסורי החדש ובעקרון השלמות הטריטוריאלית של סוריה, תורכיה עשויה לגלות בסיס לשיתוף פעולה אפשרי עם ישראל, גם אם באופן מסויג ומנוכר.

לישראל יש כעת אפשרות להפוך את סוריה מחוליה מקשרת, בהיותה חלק מהמסדרון הפרו-איראני, לחוליה מפרידה; מעתה תוכל סוריה לשמש כאזור חיץ סוני בתוך המרחב השיעי. לכאורה יש כאן התלכדות אינטרסים עם התורכים, שאינם מעוניינים בהתעצמותה המחודשת של איראן.

עבור השגת התכלית האסטרטגית הזו, ישראל יכולה לשקול לוותר על טריטוריות באזור החיץ באופן הדרגתי וזהיר ובתמורה להסכם ביטחוני מעודכן וקפדני, שיחליף את הסכם ההפרדה משנת 1974, כאשר ישראל מנהלת מעקב על המתרחש ומוודאת שאין התחמשות של כוחות המשטר או כוחות תורכיים עוינים. במקביל, יש לשמור על כתר החרמון – נקודת תצפית אסטרטגית חשובה שמחברת בין המשטר הסורי לחיזבאללה – ולהשאיר את רמת הגולן מחוץ לדיון.

על מנת לקדם הסדר כזה, על האמריקנים להבהיר לאנקרה כי היא לא תוכל לאפשר את חידושו של האיום על ישראל דרך המסדרון הזה, בין אם הוא מיוצג על ידי כוחות שיעיים ובין אם מדובר בציר חדש שמנוהל על ידי כוחות סוניים, במסגרת מימוש שאיפותיו הנאו-עות'מניות של ארדואן להחלפת הציר השיעי בציר "האחים המוסלמים" בסיוע קטרי נדיב.

סיכום

במבצע "עם כלביא" הביאה ישראל לידי ביטוי יכולות מודיעיניות ומבצעיות יוצאות דופן, תחכום, נחישות והונאה, תוך שיתוף פעולה הדוק וייחודי עם ארה"ב להסרת איום קיומי כפול שנשקף מאיראן בטווח המידי. בכך רשמה ישראל הישג חסר תקדים, שמהותו צעד משמעותי בחילול

השינוי האסטרטגי מהמעלה השנייה – שינוי המערכת האזורית באמצעות החלשת מרכז הכובד האיראני שלה, שקולף מיכולותיו ונחשף בחולשתו.

את המבצע המרהיב באיראן יש לנתח בשלוש רמות ניתוח (כסיום של תהליך, כהמשך טבעי של המלחמה האזורית, וכפתיחה אפשרית של מערכה חדשה), כאשר כל תרחיש סיום – בין אם מדובר בהסכם עם האיראנים, בהפסקת אש בפועל ללא הסדרה רשמית או בגלישה למלחמת התשה – אינו חף מסיכונים ומעמיד את ישראל בפני אתגרים מורכבים.

האתגר הבולט ביותר הניצב בפני ישראל בעת הנוכחית הוא יכולתה של ישראל לממש אכיפה אפקטיבית, בייחוד לנוכח רצונה העז של איראן בנקמה. ישראל נדרשת להקים מנגנון יעיל ל"כיסוח דשא" שימנע מאיראן לשקם את יכולותיה הגרעיניות והבליסטיות ואת רשת שלוחיה. הדבר צריך להיעשות בתיאום הדוק עם ארה"ב, כאשר האינטרס הישראלי הברור הוא להבטיח את מקומה של ארה"ב כמובילה, כששיתוף פעולה ביניהן, במניעתה של איראן משיקום היכולות.

למבצע באיראן השלכות גם על ההתפתחויות ברצועת עזה. לא מן הנמנע כי קריסתה של איראן מסייעת לדחיקת חמאס לפינה ולזירוז חזרתה לשולחן של עסקת חטופים חלקית, כבסיס להסכם עתידי לסיום המלחמה ושחרור כל החטופים. אלא שטיבו של הסכם זה עלול לאיים על חופש הפעולה של ישראל ברצועה ועל האינטרסים החיוניים שלה בטווח הארוך. מה גם שמשבר במשא ומתן עלול לגרור את ישראל למלחמת התשה מתמשכת שבה היא משלמת מחירים כבדים וחטופיה עדיין מוחזקים בשבי.

לצד האתגרים, המבצע באיראן משפיע על המרחבים השונים ומייצר מרחבי הזדמנויות חדשים שישראל חייבת לנצל כדי לקבע את ההישג. משהוכיחה ישראל ביתר שאת את אמינותה בהפעלת כוחה נגד האיום האיראני, בשלו התנאים להעמקת הנורמליזציה והרחבתה למדינות אחרות (ערב הסעודית, אינדונזיה, סוריה ועוד), תוך חיזוק הבריתות האזוריות והעמקת שיתוף הפעולה הכלכלי והאנרגטי. כל זאת במקביל לפעילות ישראלית יזומה בזירות הסמוכות – לסיום המלחמה ברצועת עזה לאחר הבטחת פירוק חמאס כריבון אפקטיבי, פירוז רצועת עזה ושחרור החטופים, לפירוזו המוחלט של דרום לבנון עד הליטאני והחלשה משמעותית עוד יותר של חיזבאללה בלבנון, ולהעמקת התיאום הביטחוני והמודיעיני עם מצרים וירדן.